

ЈОВАН ЦВИЈИЋ О НАСТАВИ И НАУЦИ

Садржај: После школовања у Лозници, Шапцу, Београду и Бечу, Јован Цвијић (Лозница 1865, Београд 1927) постао је редовни професор географије на Великој школи у Београду, која је 1905. године прерасла у Универзитет у Београду, чији је ректор Јован Цвијић био 1906–1907. и 1919–1920. године. Као професор и научник он је обележио једну епоху важним иновацијама. То је разлог зашто се и данас уважавају резултати његовог истраживања Србије и Балканског полуострва. Највећи број информација о настави и науци Јован Цвијић је дао у чланку „О научном раду и нашем Универзитету”, публикованом 1907. године.

Кључне речи: настава, наука, универзитет, професор, ректор.

Abstract: After educating in Loznica, Šabac, Belgrade and Vienna, Jovan Cvijić (Loznica 1865, Belgrade 1927) became a full-professor on a High school, which turned into University in Belgrade in 1905 (Jovan Cvijić rector in 1906–1907 and 1919–1920). As a professor and scientist he noted one epoch with important inventions and that's the reason why even today are considered results of his investigations in Serbia and Balkan peninsula. The biggest number of information about teaching and science Jovan Cvijić permitted in article „About Science Work and Our University”, which was printed in 1907.

Key words: teaching, science, univerzity, professor, rector.

Увод

Међу професорима и научницима из домена природних и друштвених наука, које су се развијале у Србији крајем претпрошлог и почетком прошлог века, посебно место припада Јовану Цвијићу (1865–1927). Био је то човек који је својим делом обележио једну епоху и из родне Лознице, преко Београда и Беча, обезбедио себи место међу бесмртницима широких балканских, европских и светских пространа. Поникао у Србији, доживотно јој је остао веран, иако је био изабран за редовног професора Карловог Универзитета у Прагу. Уз то, из Беча је у Београд довео Милутина Миланковића и Павла Вујевића, недостижне и незамањиве професоре Универзитета у Београду из домена небеске механике и климатологије. Са бројних, 42 године дугих екскурзија врлетним пространима Србије, Југославије, Балкана и Европе, унео је у научну литературу такве вредности којима је уобличио истиниту и целовиту слику о простору, људима, догађајима и насељима. Често је екскурзирао под врло тешким условима. У Мостару су га хапсили, а на Скадарском језеру Арбанаси из пушака гађали. За живота је имао две династије, две државе, два Балканска рата и Први светски рат. Кућа и Географски завод били су рушени, паљени и пљачкани. Иако рано оболео, није се предавао. Видео је боље и даље од многих савременика. Многи га и данас у томе не могу достићи и још мање престићи. Посвећено му је на десетине скупова, књига и чланака. Добио је бројне почасте и одликовања, али томе није придавао посебну пажњу. Увек и свуда истински се предавао својој настави и својој науци.

---

* Др Стеван М. Станковић, редовни професор, Географски факултет, Студентски трг, 3/III, Београд.

Проницљив до неслућених дубина, истанчан у одабирању наставних и научних проблема, конкретан и јасан у дефиницијама, добар познавалац литературе из више научних дисциплина и неколико језика, раскошан стилиста изговорене и написане речи, акутан је и актуелан и данас. Такав ће остати заувек, јер што се год временски од њега више удаљавамо, све комплексније га сагледавамо. Ако је већ 1887. године, као студент треће године географије, објавио први научни рад „Прилог географској терминологији нашој”, који се и данас цитира, морамо му се с пажњом враћати и обраћати и од њега учити, да би ишли даље. Време и догађаји нису умањили значај Цвијићевог дела, напротив, вишеструко су га повећали, јер оно указује на правце нашег духовног сазревања, европски и светски ниво науке, оно надањује, инспирише. Јовану Цвијићу се више наудити не може, констатује у једном свом спису познати академик, романиста Никша Стипчевић.

Истакнути професор и научник

За редовног професора географије на Великој школи у Београду, Јован Цвијић је изабран у марту 1893. године, победивши на конкурс Министарства просвете свог професора географије Владимира Карића, писца познате књиге о Србији (1887). За само неколико година професорског рада, ниво Географског завода и рад у њему подигао је на такав ниво да Ватрослав Јагић, на својим предавањима у Бечу, помиње Цвијића као изванредног професора и истраживача. Још више, дошавши једном приликом у Београд, Албрехт Пенк, председник Бечке академије наука и Цвијићев ментор при изради докторске дисертације, примећује да би се таквом институцијом поносиле и многе престонице Европе. Посебно је интересантан податак, да је, не чекајући решење о оснивању Географског завода, Јован Цвијић од Министарства војске тражио генералштабне карте и дан пре званичног оснивања претече данашњег Географског факултета, извео студенте на екскурзију до села Вишњице (Дукић Д., 1985).

Највише потадака о настави и науци Јован Цвијић је изложио у ректорском говору одржаном на празник Светога Саве 1907. године. Исти је штампан као посебна књижица, а касније више пута прештампаван. Чини уводник у трећу књигу Сабраних дела, која има наслов Говори и чланци. После краћег увода на тему Балкански проблеми и наше школе, рад садржи следећа поглавља: Методе и процеси научног рада, Формирање научних радника, Наше способности за научни рад и Научни и стручни резултати нашега Универзитета. Поуке и поруке за уважавање изложио је и у говору приликом оснивања Српског географског друштва, на Благовести 1910. године, објављене на страницама прве свеске Гласника Српског географског друштва 1912. године. Кратку синтезу представља прилог „Рад Академије Наука у 1921. години” изложен на свечаном скупу Академије 7. априла 1922. године и штампан у Српском књижевном гласнику априла исте године. Од интереса је прилог у листу „Народ” (Сарајево, 1922), под насловом „Напомена о испитивању земље и народа и о сарајевском музеју”. Из јануара 1922. године потиче говор на Великој Скупштини Матице Српске, који се односио на организацију научног рада у Војводини. Током времена поменути, али и други радови, често су анализирани. Из њих се сазнавала и из њих ће се сазнавати праве истине и утирати путеви за будућност. Најбоље на све то указује проф. др Милорад Васовић у својим књигама „Јован Цвијић, научник, јавни радник, државник” (Нови Сад, 1994) и „Јован Цвијић о свом и нашем времену” (Београд, 1995).

Институција за уважавање

Настава и наука у Географском заводу одвијале се се комплементарно, комплексно и под будним оком професора Цвијића, који је током времена знао да одабере праве сараднике и упути их у стваралачки рад. Исти су му с поштовањем узвраћали израдом докторских дисертација, припремањем уџбеника и објављивањем научних радова. Према белешкама студената и сарадника, Јован Цвијић је знао да на предавањима заинтересује младе за научне проблеме и истраживања у природи. При томе је апстраховао романтичарски занос, већ увек и свуда тражио конкретан податак. Био је човек факта, која је са терена, анализом и компарацијом, уз синтезу, претварао у текстове трајне научне вредности (Станковић С., 1997). Полазећи од опсервације на терену и упознавања литературе он је долазио до научно основаних закључака од којих многи и данас важе.

Увек је јасно и добронамерно истицао да се "Треба навићи и о проблему, послу, професији дуго, кашто и непрекидно мислити, док се нађу решења. Има светлих часова, нарочито светлих ноћи, које се ретко јављају; у њима се нађе решење питања, или се смисле планови научног рада. То доба духовне луцидности и креације ваља употребити, а не по оној обичној људској, још више оријенталној тромости мислити на одмор. То махом ни организму не шкоди, али и ако шкоди, организам је зато ту да се честито утроши" (Цвијић Ј., 1965).

Више него многи други професори и научници умео је да споји знања из географије, геологије, економије, антропологије, психологије и историје и установи директне, индиректне и повратне везе и спреге човека и природе у времену и простору. Такав приступ науци Јован Цвијић је најјасније испољио у свом делу о Балканском полуострву, које је најпре (1918. године) штампано у Паризу.

За 62 године живота, и више од четири деценије научног стваралаштва, углавном под веома тешким друштвеним, политичким, економским и ратним приликама, Јован Цвијић је био заокупљен детаљним и планским истраживањима географских, етнографских и других особености Балканског полуострва. Уз то, решавао је актуелне проблеме Академије наука, оснивао научне институције, бавио се државним проблемима и често био позван и компетентан да предлаже, упозорава, саветује, да подстиче науку и наставу примењујући при томе европске и светске критеријуме. Његова реч оплемењује, али је понекад опора и оштра, беспопштедна и критичка, али увек истинита. Тачно је знао које нам место у Европи припада и како се за исто треба борити. У говорима и научним радовима иступао је као искрени патриота, као професор и научник који је до детаља проникао у душу нашег народа и познавао све његове способности, али и недостатке (Медаковић Д., 1995).

Јован Цвијић је на предавањима, као и у животу уопште, био достојанствен и озбиљан. Имао је високо чело и сивозелене очи које су увек биле широко отворене и бистре, као очи великих сликара и добрих ловаца. Особеност је то људи доброг посматрачког дара. Уживао је велико поверење студената и сарадника, домаћих и страних професора и научника. Предавања није читао, већ је материју слободно излагао, што је захтевао и од својих студената. Личним примером је показивао да сваки професор у свакој прилици мора подстицати ученичке (студентске) способности, наклоности, неговати идеје, обраћати пажњу на постигнуте резултате, побуђивати зачмале способности (Чубриловић В., 1987).

Сваки професор мора настојати да што непосредније ступи у контакт са животом, да мисли и да предаје школску грађу тако и толико да она буде животно важна, да заступа истину, да земљу економски снажи и људе духовно уздиже. Практична знања су вишеструко потребна, примењена научна знања потпуно су оправдана. „Ове напомене и вреде поглавито за последње, за оне који у себи имају осетљив или већ развијен унутрашњи орган. И најбољи професор може само да запне ороз, али, ако цев није пуна, нема пуцња ни његова ефекта. Способности духа и

дубину осећања даје само мајка, а и најбоља школа научнога рада довољно је учинила, ако пробуди зачмале способности, ако их помогне и упуту истинским правцем. При томе треба на првом месту ићи за ученичким наклоностима, за њиховом вокацијом. Затим треба најпажљивије неговати идеализам, кога у већој или мањој мери има код свих младих људи. Ко га изгуби, не може га ничим надокнадити. Затим треба ученике неопажено навикавати, да своје послове мере мерилом постхумног значаја: треба замислити да нисте ту и да својим утицајем, везама, љубазностима не дајете вредност пословима, о којима се бавите” (Цвијић Ј., 1987).

Наведене реченице су и данас за уважавање. Исте добијају праву поруку када се дубље упознају Цвијићева схватања наставног процеса, који ако је ваљано вођен, може да заустави развој негативних особина које треба да уступе место увиђавности, моралу, скромности. „Али од свију тих слабих особина најлошија је и од најтежих последица уображено прецењивање себе самога, обожавање, култ себе самога. Мени се чини да смем рећи, да је то често наша особина. Ништа тако деструктивно не утиче на научни рад и научну личност као култ себе самога. Везано махом за научне раднике без дара, ретко за даровите, прецењивање себе је увек знак погрешне или непотпуне научне школе, разноврсних прилика васпитања, кашто и научне методе” (Цвијић Ј., 1987). Јован Цвијић је прави осећај за наставу и науку стицао од раних гимназијских дана, када је имао изванредне професоре. Још више је то дошло до изражаја на Великој школи у Београду и за време боравка у Бечу, граду науке и културе.

Вежбе, групни рад, семинар

Редовно школовање и универзитетске студије Јован Цвијић увек ставља у први план. При томе истиче да предавања нису све, те већи значај придаје вежбама, групном раду у институтима, лабораторијама, семинару и истраживањима на терену. Значај професора увек ставља на право место, јер „Професор треба да здравом свежином, вредношћу и енергијом свога властитог говора, рада, живота, изазове акцију и интензивнији живот у другима. У семинару треба да виде ученици на професору борбу и напоре око решавања проблема и тражења истине. Често се решење питања само донекле доведе, покажу се празнине и оскудица опсервација, па се после нових проматрања опет на њега враћа. Ништа на ученике није од толиког утицаја, као тај процес рађања мисли, који они сви осете. Тако се добива дубока љубав и вера према науци, а од тога се по правилу јављају нове акције” (Цвијић Ј., 1987).

Оваква схватања Јована Цвијића најбоље потврђује чињеница да су његови студенти, касније сарадници, поред осталих, били: Петар Јовановић, Михајло Богићевић, Сима Милојевић, Боривоје Ж. Милојевић, Милисав Лутовац, Светозар Томић, Петар Јовановић, Војислав Радовановић, Михајло Радовановић, Јован Ердељановић, Боривоје Дробњаковић, Јефто Дедијер, Драгутин Дероко и други. „Ови људи, одреда способни и радни, стално су се окупљали у Географском заводу. И не само ови, готово сви наставници географије из београдских средњих школа редовно су долазили на чувене семинаре који су се одржавали једном недељно у Географском заводу. На њима су студенти, у присуству Цвијића и других наставника, износили своја теренска запажања, после чега се водила жива расправа; наравно, њу су закључивали професори, најчешће сам Цвијић. Студенти које је тада запазио и понекад спомињао добијали су од њега одређене задатке, најчешће теренске и трајно се везивали за Географски завод. Тако се повећавао број Цвијићевих сарадника. Семинари у Заводу су били толико живи, озбиљни, занимљиви и широки по тематици да су често привлачили геологе, биологе, историчаре, па и филозофе” (Васовић М., 1994).

Наведена схватања чине Цвијића великим познаваоцем наставе, наставног процеса и школовања младих. Данас се то означава активном наставом, школским часом у којем креативно учествују ученици према својим способностима. У интеракцији са професором, долазе до истина, до открића законитости, развијају мишљење и доносе сопствене закључке. Више од једног века су старији Цвијићеви ставови да није увек и свуда потребно у настави истицати решење проблема, јер тада нема плодног духовног врења, нема научне критике, нема напретка. „Особита су радост даровити и способни ученици и њихови научни резултати. Тим резултатима и професор постаје богатији и шири му се хоризонт. Тек група таквих ученика ствара право професора. Кашто нисмо задовољни резултатима и радом, ученика, и тада се јављају нерасположања слична сети добрих породица, кад им се неки члан не покаже онакав, како се очекивало” (Цвијић Ј., 1987).

Компарације Јована Цвијића су дубоко мисаоне. Оне су често на нивоу најлепше књижевности. Уосталом, писао је, да научни радници морају читати одабрана дела лепе књижевности, јер између науке и књижевности нема супротстављања, коју понекад изазивају с једне стране они који не познају науку, а с друге стране они који не познају књижевност. Уосталом, познато је да је Јован Цвијић небројано пута читао Његошева дела, и како сам истиче, напамет зна све сентенце Горског вијенца. Ово због тога што је из литературе стекао велико и дубоко осећање вере, љубав, пожртвовање, самопоуздање, прегнуће, пријатну и плодну духовну узбуђеност, еластичност мишљења и осећања, „Даље, читањем тих дела постаје се или остаје се више човек”. Истицао је да су за такве подухвате потребни они професори који прате научну и стручну литературу, оплемењују наставне садржаје провереним чињеницама и уважавају узрочно-последичне везе. Било му је јасно да сваки професор не мора бити добар научник.

Наука без политике

Јован Цвијић је на својим истраживачким путовањима до детаља упознао живот и етно-психичке особине наших људи. Истицао је да многи наши људи више говоре, него раде. Најгора им је особина што мисле да су нешто урадили, ако су говорили. Често злоупотребљавају право да говоре, уместо да стваралачки раде. Понекад им је најважније да се изговоре, да друге у рђавом светлу прикажу и готово никада не мисле озбиљно о штетним последицама. Јован Цвијић закључује да је то партизанштина и сатрапија и да разорно утиче на формирање ученика и научни рад. „Врло штетан утицај партизанства осећа се и у другом, и у неколико друкчијем правцу. Већина се ученика не спрема довољно, ни стручно, ни научно. Још једном морам поменути познату истину: универзитетске прилике и доба живота, које се проведе на Универзитету, најбоље су прилике и најбоље доба живота, у коме се може озбиљно учити и добити основа стручне и научне спреме. Који пропусти и не употреби те прилике и то доба, махом их не може никад и ничим у животу надокнадити” (Цвијић Ј., 1987).

То се у настави и науци у потпуности и данас мора респектовати, јер напредак почива само на поштеном раду. Јован Цвијић, пре сто година, као и ми данас, очекујемо да „Треба да наступи генерација, која ће и у политичком животу сматрати за блебетање говор и говорништво без праве и смишљене акције”. Чини се да смо још увек далеко од тога, јер се празни говори умножавају невероватном брзином, а некомпетентни људи заузимају такве положаје да спречавају напредак, деструктивно делују на талентоване и вредне. Једна од последица таквог стања је одлазак најбољих у иностранство. Овде школовани, доносе другим земљама вишеструке користи.

Са пуно разумевања треба прихватити мишљење Јована Цвијића да је наша средина добро расположана према науци, али не преза од чињенице да понегде и

понекад има простаклука. Од овога се ни до данас нисмо ослободили, напротив, време и немили догађаји, учинили су да је простаклук агресивнији и учесталији. Да би се томе супротставио професор мора увек остати миран, присебан, тактичан, мора владати собом, истрајати на путу истине и честитости. Јован Цвијић констатује да смо за то недовољно васпитани, те се „Овда онда треба наоружавати варваризмом и обући медвеђе крзно. Истина, изгледаћете мало роговати, али ћете свој интересо сачувати”.

Добар познавалац људи и догађаја на нашим просторима, истинит национални и друштвени радник, човек коме су повераване значајне државне мисије, никада се није активно бавио дневном политиком. Појаве, процесе и догађаје видео је боље и даље од многих, али су му настава на универзитету и наука, увек били на првом месту.

Младима је поручивао следеће: „Нарочито развијајте у себи одбојност према политичким ситницама и инфамијама. Не мислим, дакле, да се треба оружати одбојношћу према правој политици, према политичким погледима, принципима и многобројним тешким питањима свога народа. Напротив, познато је не само мојим ученицима, но у неколико и ширем кругу, колико ја полажем на право политичко васпитање и на интересовање за народна и друштвена питања. Али се оружајте и не примајте ништа од политичке ларме, коју сваки дан слушате и која држи у запуто знатан део нашег друштва. Таква политика и права наука искључују се. Осим тога моје је дубоко уверење, да се под нашим политичким приликама нико не може озбиљно бавити науком и таквом политиком” (Цвијић Ј., 1987). Сличност са стањем на нашим просторима током протеклих десетак година, са оним на које указује Јован Цвијић, толика је да је не треба доказивати. Види се на свима нама, осећа у настави, испољава у часописима, манифестује на научним и стручним скуповима. Чини се да се од тога побећи не може.

Научници – политичари, политичари – научници, наша су вишегодишња појава, стварност и пракса. Чини се да готово све то треба третирати у негативном контексту, јер већина таквих не доприноси подизању морала и уважавању етике своје земље. Цвијић је сматрао да ће нове генерације ученика разумети да земљи нису потребне политичке бравуре, јер све јасније схватају праве потребе свог окружења и своје земље. „Никад се више није осетило као последњих година, да нам треба озбиљна, не полутанска и површна спрема за све гране државне управе. Као што у науци има много проблема, који се могу решити само знањем методе, факта, непрекидном студијом и формирањем себа самога, исто је тако и у правој политици и државним пословима. Нама то у највећој мери недостаје. Ми имамо рђаво поседнута многа, врло многа места државног и националног рада: од места посланика на страни и конзула, па до исто тако важних и корисних положаја пољопривредне струке” (Цвијић Ј., 1987).

Први савремено школован географ, Јован Цвијић је био човек широког интересовања. Научну истину је стављао пре свега осталог. Као искрени патриота, у низу радова уносио је елементе од значаја за праксу. Предлагао је пројекте и предвиђао развој догађаја. Примењивост његових научних анализа и закључака је вишеструка, те је због тога посебно значајан. Био је истински и искрени патриота. Увек и свуда, научним аргументима, бранио је своју домовину од неистина, заступајући њене праве интересе. Сматрао је да је патриотизам део живота сваког појединца и да мора прожимати све људе у земљи, али не сме да се развије у осећање мржње према другим народима.

Претеча мултидисциплинарности науке

Познат и признат по бројним научним радовима из домена природних и друштвених наука, Јован Цвијић је исправно истицао да све почиње прикупљањем и

обрађивањем грађе. Рад на терену стављао је испред кабинетског. Због тога не чуде његове вишемесечне екскурзије врлетним просторствима Балкана. Из теренских проматрања, проистичу хипотезе, које треба даље испитивати. „Научне послове ове врсте могу радити сви вредни људи, који су имали школе; зато је овде највише радника, често и непозваних. Последњи, слаби радници терају науку, као оне занатлије, које шаблонски раде: не виде ништа изван уског круга својих предмета, не гледају око себе, често не запазе ни очигледне везе, укратко укоче се у једном циклусу и бавећи се, истина, научним објектима, они врло мало научно мисле, за многе се збиља може рећи, да ништа не мисле осим оно што су други пре њих смислили. На првом им месту може помоћи озбиљна научна школа, која мисли и на проблеме упућује, затим рад и вежбање с даровитим и добро упућеним проматрачем” (Цвијић Ј., 1987). Уз то, од значаја је научничка имагинација, способност да се дочара слика, процес, акција, облик, закон. У науци је она важна као и у уметности и мора полазити од дубоких проматрања на терену, у лабораторији, анализе карата и познавања одговарајуће литературе, често из различитих наука и временских периода.

Научник песничке изражајности, Јован Цвијић, то даље разрађује и дочарава на сликовит и прихватљив начин. Констатује да „Има, напослетку, једна особина осећајног живота, која је такође од великог утицаја на научни рад. У нас има реч слуктити, човек слукти, осећа појаве, догађаје и процесе. То је врло чест случај с научним проблемима. Нема се још никакво прецизно и дубоко проматрање, које би навело на идеју, али се осећа, кашто врло осећа, да се у извесном правцу има нешто да нађе. Свакојачко, с тим правцем није испитивач непознат. Ово слукћење идеје ретко превари. За њим треба поћи. Можда је то стање инкубације дубоких проматрања и идеја. Али се и по овоме види, да није само интелект довољан за изналажење и решавање научних проблема, нарочито за изналажење. Око интелекта има скривених струја осећајног и подсвесног живота, које су од великог утицаја на интелект” (Цвијић Ј., 1987).

Добар познавалац физичкогеографских појава, процеса и облика, Јован Цвијић је постигао високе домене и у друштвеној географији. Уз то, често га цитирају етнологи, социолози, психолози, историчари, економисти, филозофи и други. То је условљено широким пољем његовог интересовања и запаженим научним резултатима до којих је долазио и које је публикувао на више језика и у више земаља. Мултидисциплинарност и интердисциплинарност уважавао је од самог почетка бављења науком, јер је изучавајући крас, морао подједнако познавати геологију, хидрологију, спелеологију и живот човека на безводним крашким теренима. Истицао је да има појава, процеса и облика у природи и друштву којима се бави више наука са различитих гледишта. За постизање правих резултата потребно је владати научним методама тих наука, јер плодне резултате даје комбиновање метода и гледишта већег броја наука.

Мултидисциплинарни приступ Јована Цвијића научним проблемима, на примеру књиге Балканско полуострво и јужнословенске земље, најбоље је схватио и интерпретирао академик Радомир Лукић, који констатује да је „Писати синтезу знања о једној овако значајној и широкој области несумњиво врло тежак посао, много тежи него проучавати поједине издвојене појаве које чине синтезу. За синтезу је потребно много посебног дара, којим располаже мало људи. Потребно је, најпре, све важније појаве обухватити, затим их повезати у целину утврђивањем многоструких веза међу њима и одредити важност сваке понаособ одабирајући оне које су одлучујуће за кретање целине. При том, наравно, треба владати многим научним областима, врло често разноврсним, јер је потребно повезивати природу, друштво и човека, што значи владати одговарајућим природним, друштвеним и психолошко-културним наукама. Све те способности и сва та знања тешко се могу наћи у једном једином човеку. А том човеку је још потребна и јака уобразиља, блиска уметничком дару, и моћ уживљавања, и, наравно, љубав према предмету своје синтезе, и, упркос својој

љубави, објективност, па и критичност. Све се то скоро идеално сразмерно нашло у Јовану Цвијићу. Ово је дело најпотпунији израз његовог таквог, синтетичког научног духа” (Лукић Р., 1987).

Из Цвијићевог дела о Балканском полуострву посебно указујемо на одељак о географским утицајима и интервенцији друштвених елемената, јер он ту спаја у целину знања неколико природних и друштвених наука. На највишем научном нивоу, теоријски кристално јасно, Јован Цвијић процењује непосредне и посредне утицаје географске средине на човека и друштво, наглашава оне географске особености простора које одређују народне покрете и показују како се географска средина мења, преплићу утицаји старих цивилизација и патријархалног друштва.

Већ на првим страницама монографије „Балканско полуострво и јужнословенске земље”, Јован Цвијић, кроз поднаслов о главним географским особинама, указује на евроазијске особине Балкана, који има мостовски положај између два континента, где су се сустицале, мешале и трансформисале егејска, микенска, јелинска и византијска цивилизација. „Широко отворено према Југозападној Азији на једној и Средњој Европи са Панонским басеном, на другој страни, уз то дисецирано уздужним и попречним долинама, оно је олакшавало прожимања различитих култура и цивилизација, које су се допуњавале и преображавале као ретко где у Старом свету. Те дубоке везе између природе географског простора, географске предодређености праваца и особености културних утицаја у појединим регионалним целинама, није могао да сагледа ниједан археолог, историчар, или историчар уметности, нити било који други научник уколико није путовао уздуж и попреко преко овог полуострва. И нико није толико пропутовао и толико видео као Цвијић” (Васовић М., 1995).

Мултидисциплинарност и интердисциплинарност Јована Цвијића претеча је многих данашњих настојања да се проблеми, процеси и појаве у природи и друштву вишестрано анализирају, да би се извели релевантни закључци. Цвијићева схватања мултидисциплинарности била су веома широка и богата, јер су се тичала научних проблема од тектонске и ерозивне геоморфологије, преко човека и друштва до куће, насеља и државе. Једноставно речено Земља и људи на њој, били су подједнак предмет његових проучавања. Због тога га уважавају не само географи, већ и етнологзи, социолози, историчари, геолози, психолози и други. Многи од Цвијића полазе и њему се враћају, те је због тога и данас један од наших најцитиранијих научника. Ово због тога што је реч о комплексној и свестраној интеграцији научних сазнања из природних и друштвених наука и што су резултати тога усмерени ка човеку и друштву, што шири хоризонт и вишеструко је корисно за наставу и науку.

Данас, више него у доба Јована Цвијића, истраживачи природе и друштва, морају владати методама не само своје основне науке, већ и методама суседних, комплементарних дисциплина. „За све веће послове потребна је јака воља, која није само моментална, импулзивна, немирна, нестрпљива, која виче и одмах тражи све или ништа, већ је способна да годинама иде за својим задацима и проблемима. То је она велика издржљивост, која се често срета код културних народа. Изгледа да ми немамо особиту предиспозицију за јаку вољу у овом смислу, или она још није радом појасева развијена. По проматрањима, која сам овда-онда гросо модо чинио, у нас од 20 људи ваљане интелигенције има можда само један с јаком вољом. Прави професор и прави научник мора имати јаке воље; такви ће наставници васпитати ученике, који такође имају јаке воље и самостално раде” (Цвијић Ј., 1987).

Морамо признати да нас је Јован Цвијић добро познавао и препознавао. Увек и свуда је био поштенији и реалнији него што би многи од нас то представили. Без обзира што се много писало и говорило о бистрини као особини наших људи, Јован Цвијић истиче да многи имају слабу вољу, малу радну енергију, пакосни су и злобни, несолидарни и несавесни, склони подвалама и неистинама. Све то мора ослабити пред солидним образовањем, које подразумева праву школу и праве професоре. Када и

колико на том плану можемо постићи тешко је рећи. Захваћени недореченим, недовољно осмишљеним и пречестим реформама образовања, још дуго ћемо бити само на теоријским основама и жељама. Потцењеност просвете на скоро свим нивоима, посебно материјалним, условљава нерешив ланац проблема. За просветну струку опредељују се лошији ученици. Исти дуго студирају и по дипломирању не дају праве резултате у школама. Много је оних који „пуцају из празне пушке”, те нема правог одјека. Не можемо се отргнути истини на коју је Цвијић указивао, а која је је данас актуелна. Јабука раздора међу људима, пише наш научник, је економско стање, неправилна подела добара услед неправилног вредновања рада (Цвијић Ј., 1922).

ЛИТЕРАТУРА

- Васовић М., (1994): **Јован Цвијић – научник, јавни радник, државник**. Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци и Издавачко предузеће Матице српске, Нови Сад.
- Васовић М, (1995): **Јован Цвијић о свом и нашем времену**. Издавачко предузеће „Принцип”, Београд.
- Лукић Д., (1985): **Улога Географског завода у развоју наше науке и њене наставе у Србији у протеклих 90 година**. Посебна издања Одсека за географију ПМФ, Београд.
- Станковић С., (1997): **Јован Цвијић од Лознице до бесмртности**. Гласник Српског географског друштва, свеска LXXVII, број 1, Београд.
- Медаковић Д., (1995): **Јован Цвијић - утемељивач путева нашег духовног сазревања**. Гласник Српског географског друштва, свеска LXXV, број 1, Београд.
- Цвијић Ј., (1965): **Аутобиографија и други списи**. Српска књижевна задруга, коло LVIII, књига 394, Београд.
- Цвијић Ј., (1987): **О научном раду и нашем универзитету**. Сабрана дела, књига 3, том III, САНУ, “Књижевне новине”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Цвијић Ј., (1922): **Утицаји личности**. “Просвета”, календар за 1922. годину, Нови Сад.
- Чубриловић В., (1987): **Живот и рад Јована Цвијића**. Сабрана дела, књига I, САНУ, “Књижевне новине”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Лукић Р., (1987): **Уводна реч за књигу Балканско полуострво и јужнословенске земље**. Сабрана дела, књига 2, САНУ, “Књижевне новине”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

STEVAN M. STANKOVIĆ

S u m m a r y

JOVAN CVIJIĆ ABOUT TEACHING AND SCIENCE

After educating in Belgrade and Vienna, Jovan Cvijić (Loznica 1865, Belgrade 1927) became a full-professor of geography on a High school, which turned into Univerzity in Belgrade in 1905 (rector in 1906-1907 and 1919-1920). As a professor and scientist he noted one epoch with important inventions and that's the reason why even today are considered results of his investigations in Serbia and Balkan peninsula. The biggest number of information about teaching and science Jovan Cvijić permitted in article "About Science Work and Our University", which was printed in 1907. He abstracted romantism inspiration in science and teaching and special attention he devoted to terrain work. He was a man of fact. It was necessary real information for his science analysis and synthesis. He was equal successfully occupied with physical and human geography. He is considered by geologists, psychologists, historylogists, sociologists and ethnologists.

He thought that every professor must be direct in contact with life. He also thought that every professor must follow literature, read literate works and be influenced on student's abilities for independent and creative work. From domain of science he emphasized multidisciplinary access to problems. He advised to scientists methods from different sciences. In that sense I presented unexceeded science monography "Balkan Peninsula and South Slavic Countries", which was printed in Paris, in 1918. It is necessary disconnecting from policy, because science and policy can't be together. He actively helped the Serbian Government during World War I. He was President of the Ethnological-Historical section at the Peace Conference in Paris in 1919.

Jovan Cvijić thought that we must cherish idealism and in teaching and science we must cherish patriotism. Real results can give only constant work. Full-time schooling and university studies Jovan Cvijić put into first plan, emphasizing that lectures, practices, work in institutes, seminar, laboratory and terrain work are very important.

Jovan Cvijić received many awards both in our country and abroad for his contribution to science. Among others, he was honorary doctor of the Sorbonne, Czech Academy of Science, All Union Geographical Society of the USSR, corresponding member of the geographical societies in London, Amsterdam, Budapest, Viena, Geneva, Warsaw, Berlin, Prague.